

© Răzvan Voncu

Editura ȘCOALA ARDELEANĂ
Cluj-Napoca, str. Mecanicilor nr. 48
Redacția: tel 0364-117.252; 0728.084.801
e-mail: office@scoalaardeleana.cluj.ro,
redactie@scoalaardeleana.cluj.ro
Difuzare: tel/fax 0364-117.246; 0728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleana.cluj.ro, esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleana.cluj.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VONCU, RĂZVAN

Arhitectura memoriei : studii de istorie literară clasică și contemporană / Răzvan Voncu. - Cluj-Napoca : Editura Școala Ardeleană, 2016

ISBN 978-606-8699-92-9

82.09

Editor: Vasile George Dâncu
Coperta: Ioachim Gherman
Corectură și tehnoredactare: Sandra Cibicenco

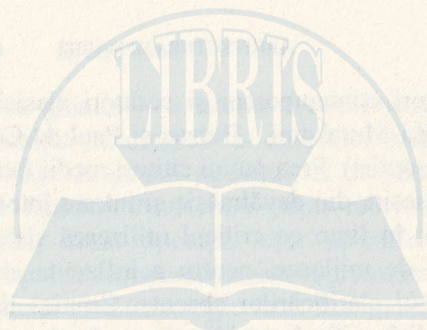
RĂZVAN VONCU

Arhitectura memoriei

Studii de istorie literară clasică și contemporană

Cluj-Napoca, 2016

Cuprins

CAPITOLUL I

Revizitându-i pe clasici..... 5

Constantin Brâncoveanu: un domnitor cu
multe portrete..... 7

Diptic iluminist 39

Scriitorul ascuns 56

Un nou Slavici apăru 66

Lungul drum al recuperării lui C. Stere..... 75

Emil Gârleanu, între paseism, cruzime
naturalistă și liniștea „universului mic” 88

Dosarul avangardei..... 103

Un eveniment cultural: Cioran inedit..... 132

CAPITOLUL II

Istории recente 145

Enigmaticul Zaharia Stancu 147

Triptic predist..... 159

Către o integrală N. Steinhardt..... 217

Nichita îmbrăcat în șofă: O evocare critică
în fărăme 234

De la *F* la Truman Capote: Trei momente ale
prozei lui Dumitru Radu Popescu 255

Fănuș Neagu, între utopie și anti-utopie.....	260
Un iluminist ardelean: Augustin Buzura.....	276
Grigore Arbore și poezia emoției intelectuale.....	289
Es. sau Înainte de ieșire.....	302
Gabriel Chifu – alchimie și dezmărginire	312
Permanența lirismului <i>sau</i> Ceea ce știu despre poezia lui Adrian Alui Gheorghe	324

CAPITOLUL III

Arhiva și laboratorul sau istoria și teoria literară..... 331

<i>Apropierea și Depărtarea.</i> Paul Cornea citind Luminile	333
Câteva observații privind metoda istorico-literară a lui Dan Horia Mazilu	342
Eugen Negrici și renașterea interpretării literaturii române medievale	356
Scriitorii de limbă română din Israel, un capitol insuficient cunoscut al istoriei literaturii contemporane	372
Critica de întâmpinare, azi <i>sau</i> Despre eclecticismul programatic	382
Mutația valorilor estetice în epoca schimbării codurilor de lectură	391
Gustul public în căutarea gustului. Câteva considerații fragmentare pe tema autonomiei esteticului, azi.....	402

Constantin Brâncoveanu: un domnitor cu multe portrete

E una dintre bizareriile spațiului nostru public faptul că figura lui Constantin Brâncoveanu nu se bucură de popularitate, în afara lumii ecleziastice și a credincioșilor. A trebuit să așteptăm tricentenarul martiriului său ca să i se dedice cercetări și sinteze, emisiuni de televiziune și expoziții, pe care personalitatea sa le merita de mult.

Nici măcar nu se poate spune că este culpa depărtării în timp. Domnitori și cărturari mai vechi decât Constantin Brâncoveanu – de la Mircea cel Bătrân la Ștefan cel Mare și de la Neagoe Basarab la Mihai Viteazu – se bucură de popularitatea care lui Brâncoveanu îi este, deocamdată, refuzată, deși informațiile certe despre viața și activitatea lor sunt mai precare decât cele care-l privesc pe martirul descăpățânat la Constantinopol, cu 300 de ani în urmă. Edificiile ridicate de el sunt și astăzi în picioare, în București și în țară, călcăm încă pe străzi trasate după voința sa (Podul Mogoșoaiei, devenit Calea Victoriei), totuși memoria colectivă îi preferă mai curând pe Ștefan cel Mare, pe Mihai Viteazu, pe Mircea cel Bătrân sau chiar pe Vlad Țepeș.

Motivele sunt, prin urmare, altele decât cele care țin de calitatea informației biografice și istoriografice despre domnitor și epoca sa.

O primă cauză ar putea fi, desigur, epoca romantică și istoriografia ei, prelungită până în pragul secolului XX.

Programul pașoptist avea, între obiective, pe de-o parte, constituirea statului național, iar pe de alta, afirmarea acestuia în rând cu națiunile de frunte ale Europei, prin

ridicarea la rangul de regat. De aceea, recuperarea istoriei naționale – ca factor de emulație a generațiilor tinere și de capacitate a energiilor naționale amorțite în secolul fanariot – s-a făcut sub semnul preponderent al acelor domnitori care, în trecutul feudal, au ilustrat valori compatibile cu acest program. Astfel, Ștefan cel Mare și Mircea cel Bătrân configurau idealul independenței, în timp ce Mihai Viteazu îl reprezenta eroic pe cel al unității naționale. Câte o aripă radicală a curentului pașoptist, în anumite faze ale relației cu tot mai vaga putere suzerană, i-a mai propus pe Vlad Țepeș sau Ioan Vodă cel Cumplit, imagini extreme ale spiritului anti-otoman.

În acest context, deopotrivă istoriografic și literar (vezi creațiile unor Gheorghe Asachi, Ion Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu ș.a.), figurile unor domnitori din faza de largă autonomie a secolului al XVII-lea, ca Matei Basarab, Vasile Lupu și, mai ales, Constantin Brâncoveanu, au intrat într-un oarecare con de umbră, accentuat și de întârzierea cu care arheologia incipientă și-a însușit și activitatea colaterală de protejare a patrimoniului imobil național. O serie de palate medievale și chiar unele edificii ecleziastice, ai căror comanditari au fost domnitori din seria celor trei menționați anterior, au dispărut, din păcate, în faza de elan romantic a modernizării Țărilor Române (1830-1866), în plin efort de recuperare – însă numai scripturală – a istoriei naționale, spre imensul regret al medievistilor români de mai târziu.

În toate, se poate spune că istoriografia romantică – cazul lui Nicolae Bălcescu, autor al unei biografii narative a lui Mihai Viteazu și al primului studiu de istorie militară românească, este elocvent în acest sens – a valorizat mai mult componenta eroică a Evului Mediu românesc, în detrimentul celei culturale și administrative, lacună care a determinat și relativa subevaluare a lui Constantin Brâncoveanu.

Mai târziu, când romantismul a fost filtrat prin spiritul critic junimist, iar asupra medievalității românești a fost proiectată o lumină mai largă, descoperindu-se figurile unor domnitori-cărturari, a venit rândul lui Neagoe Basarab (a cărui creație a ilustrat, cum spune Constantin Noica, faza *spiritului anistoric* în cultura română¹) și, mai ales, al lui Dimitrie Cantemir (acesta din urmă, lamentabil ca om politic, dar strălucit ca scriitor, savant și conștiință critică a *intrării în istorie* a românității²). Nu numai omul comun, dar nici măcar intelectualii români contemporani nu sunt conștienți că Brâncoveanu nu a fost un suveran feudal clasic, limitat și brutal, ci un intelectual în toată puterea cuvântului, care scria scrisori și ținea un soi de jurnal intim³, practica regulat arta oratoriei, cunoștea numerologie și stăpâna meșteșugul cifrării, iar palatele, bisericile și mănăstirile care au rămas de la el poartă apăsător amprenta gustului său artistic: unul, spun specialiștii, de cel mai bun nivel. Ba mai mult: tentativa de a edita toate scrierile – epistole, în primul rând – care-i aparțin, așa cum s-a făcut în Occident pentru unii suverani sau mari aristocrați, ar fi întâmpinată cu un cor savant de rezerve în privința paternității acestor texte, dat fiind că puține sunt olografe, iar cele mai multe sunt redactate de cancelarii domnitorului. Practica, însă, era curentă în Europa, Evul Mediu având o cu totul altă accepție a noțiunii de autor decât modernitatea⁴, ceea ce nu i-a împiedicat pe savanții occidentali să le atribuie suveranilor textele pe care aceștia și-au pus semnătura, mai ales când era vorba de documente ale subiectivității, cum sunt scrisorile sau discursurile private.

Nu exclud, firește, din discuție mefiența accentuată asupra nivelului intelectual al politicianului, fie și de vârf, care s-a instalat, în ultimul timp, în conștiința publică. Conducătorii moderni ai românilor au fost rareori oameni de înaltă cultură, ceea ce face ca imaginea liderului, în

mentalul colectiv actual, să nu fie neapărat asociată cu calitățile intelectuale.

În istoriografia literară, însă, trebuie să evităm proiecția structurilor prezentului asupra trecutului, căci altfel riscăm să interpretăm greșit „semnele” textelor. Din împrejurarea că propaganda defunctului regim a încercat să-l înfățișeze pe Nicolae Ceaușescu ca descinzând din șirul istoric de domnitori ai Țărilor Române (și că s-au găsit și plasticieni venali și lipsiți de o etică a creației, care l-au reprezentat ca atare) nu trebuie nicidecum să tragem concluzia că acești domnitori au fost niște Ceaușescu *avant la lettre*. Unii, obscuri și sângeroși, menționați ca atare în cronici sau de mult uitați, vor fi fost, probabil, și așa: istoria Evului Mediu european e plină, de altfel, de autocrați brutali și ignari, care și-au condus supușii către catastrofe istorice. Dar personalitățile remarcabile ale trecutului, cele pe care atât memoria scrisă, cât și cea orală le-au păstrat ca atare, chiar și „mitizate” (cum spune, nu întotdeauna cu temeii, Lucian Boia), și-au avut complexitatea lor caracterologică și intelectuală, pe care se cade să o cunoaștem.

Domnitorul român și statutul său controversat

Statutul politic și diplomatic al domnitorilor feudali români constituie un obiect de îndelungă dezbatere și de la fel de multă neînțelegere, atât pentru cercetătorii români, cât și pentru cei străini. Imposibilitatea de a ajunge la un numitor comun în privința statutului lor – principii sau regi? semi-autonomi, autonomi sau independenți? – dă naștere la ipoteze nefondate și la exagerări în ambele sensuri.

Istoriografia europeană mai veche, în special cea provenind din Europa Centrală, de pildă, rareori le concede domnitorilor români un statut mai înalt decât cel de *bey*, adică de guvernator otoman. Din păcate, însă, există atât de multe dovezi că nu acesta a fost statutul lor (dovezi

provenind în primul rând de la cei care, conform teoriei de care vorbesc, ar fi trebuit să-i conducă pe acești *bey*, adică de la Poartă), încât te întrebi dacă respectivii istorici chiar știu despre ce vorbesc. Nu există, în istoria otomană, guvernatori creștini de regiuni otomane (nu permitea Coranul!), după cum, cu foarte puține și repede curmate excepții, cazuri de domni români musulmani. Țările Române nu au fost niciodată pașalâc, deci nu au fost niciodată guvernate direct de la Constantinopol, nici puse sub autoritatea militară a unei pașale cu sediul în Țara Românească, Moldova sau, în intervalul în care s-a aflat sub suzeranitatea Porții (1526-1688), Transilvania. Garnizoanele otomane de pe teritoriul Țărilor Române – *beilicurile* care au lăsat urme în vechea tramă edilitară a Bucureștilor și Iașilor – erau simbolice și nu aveau autoritate directă asupra puterii politice sau militare românești. Chiar și relativa degradare care apare în secolul al XVII-lea în sistemul atribuirii domniilor, prin cedarea rolului executiv dinspre sultan înspre marele vizir, ține de degradarea lentă a sistemului politic otoman, nu de declasarea domnitorilor de la Iași, București și Alba Iulia.

O tendință contrară celei de subevaluare cronică a statutului domnitorilor români apare (sub pretextul unui răspuns la istoriografia de proveniență central-europeană) în perioada anilor '80, odată cu asumarea protocronismului drept ideologie culturală neoficială a regimului Ceaușescu. Autonomia, reală și foarte largă, de care aceștia s-au bucurat, cel puțin până în secolul fanariot, redevine, în unele lecturi instrumentalizate, independență. Mai puțin prezentă în cercetările istorice autentice, dar larg răspândită prin producțiile ideologice din sfera romanelor și filmelor istorice, această exagerare a statutului a avut un rol contrar, în special în bibliografia occidentală și în conștiința istorică a omului comun. Inflația de „voievozi”, de bătălii și de proclamații solemne, de pe micile și marile

ecrane, de pe simeze și monumente de for public, din reviste și almanahuri, a compromis, într-o anumită măsură, orice tentativă de evaluare echilibrată a statutului politic, ierarhic și diplomatic al domnitorilor feudali români. Chiar pledoarii corecte și fundamentate științific pentru eliminarea unor clișee moștenite din perioada romantică – de pildă, cognomenul *cel Bătrân*, aplicat lui Mircea, pe care toate documentele contemporane și imediat ulterioare îl menționează doar ca fiind *cel Mare* – au fost compromise de contextul protocronist general, care le făcea aprioric inafidabile.

Nu a ajutat, evident, nici aplicarea sistemului feudal occidental la realitatea istorică a Țărilor Române, ce a survenit atunci când istoriografia modernă s-a aplecat asupra acestei chestiuni și, mai ales, când, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a dezbătut statutul politic al Principatelor Române. Atunci, Imperiul Otoman însuși se afla în faza Tanzimatului (a reformelor moderne) și se străduia să adapteze vechile realități la modelul european al monarhiei constituționale, în ciuda diferenței culturale, practic, insurmontabile.

Domnitorii români, așadar, nu au fost, în chip evident, *prinți*, conducători ai unor *principate*, în înțelesul occidental al celor doi termeni. Sistemul politico-administrativ românesc, configurat în faza întemeierii statelor feudale (dacă nu cumva mai timpuriu, în vremea formațiunilor feudale de mici dimensiuni), a fost, în esență, de factură bizantină, preluând și adaptând organizarea marelui imperiu creștin cu care românii au avut relații încă din timpurile în care părți mai mici sau mai mari ale sudului actualei Români au făcut parte din componența Bizanțului.

În Bizanț, funcția monarhică este de factură ereditară-electivă, iar rangurile sunt funcționale. Există o aristocrație, însă ea este definită mai curând de prestigiu, de tradiție –

de exemplu, fostele familii imperiale – sau de funcția socială, nu de relații feudale de vasalitate, care să reproducă, într-o ierarhie politică piramidală, structura ierarhică a Bisericii.

Trebuie spus, în paranteză, și că sistemul bizantin nu este, în Țările Române, rezultatul unui transplant nefericit, dintr-o zonă geopolitică (ortodoxă, apoi otomană) retrogradă, cum mai afirmă câteodată unii cărturari. Sistemul feudal occidental este, de fapt, o construcție mult ulterioară sistemului bizantin, care nu a fost altceva decât o lentă adaptare a sistemului politico-administrativ roman⁵. Alinierea primelor formațiuni feudale românești la acest sistem consacrat de Imperiul Bizantin s-a făcut nu numai (și nu neapărat) în baza opțiunii confesionale pentru ortodoxie, căci în primele secole de după 1054 speranța și eforturile pentru reunificarea Bisericii au fost permanente, iar această fractură confesională a fost mai puțin accentuată decât se crede îndeobște. Pur și simplu, existența politică în orbita, în anumite momente chiar în componența imperiului vecin – ulterior, a statelor slave care i-au copiat modelul – a dus în mod natural la preluarea acestui sistem.

O consecință a organizării pe modelul feudal bizantin, ca și a apartenenței la Biserica Răsăritului, a fost faptul că primii conducători feudali ai Țării Românești și ai Moldovei nu au fost încoronați de către Papă⁶, condiție obligatorie, în Occident, pentru a fi recunoscut drept suveran independent (rege sau împărat). Ulterior „capitulațiilor” – denumire care nu are legătură cu *capitularea*, ci cu organizarea documentului *pe capitole*, în turcă denumirea, *ahdnâme*, provenind de la *ahd*, „înțelegere” –, s-a intrat pe o orbită politico-administrativă de factură islamică, total necunoscută Occidentului, care a dus, de fapt, la apariția controverselor în jurul condiției politice a conducătorului de la București, Iași și Alba Iulia.